

PRITAJENO MAJSTORSTVO

Beleške o »Biranim mukama« Veljka Radovića

Vasa Pavković

UVODNI PASAŽ

Svojevremeno sam na stranicama **Politike** zapazio novinske priče Veljka Radovića. Zahvaljujući svojoj neinformisanosti, nisam znao ništa o piscu pa sam, možda i zato, zapamtio neke od njih. Bilo je to u »staro, dobro« doba kada je ovaj list s pravom nosio epitepe ozbiljne i prestižne novine i kada je, pokatkad, čak tri puta nedeljno objavljavao tzv. »priče **Politike**«, domaće i prevedene. Naravno, Radović je bio samo jedan od autora koji je u to vreme i na tim stranicama privukao moju pažnju — no sada ne bih pominjao još neka imena koja su u međuvremenu između **tada** i **sada** nestala iz javnosti, a čije su kratke priče, formalno sasvim prilagodene mediju, vredele.

Možda sam u međuvremenu, pokatkad, i čuo za ime ovog pisca, ali retko, i to u vezi s dramama — a tako je bilo sve do nedavno kada sam na stranicama **Književnosti** u kritičkom osvrtu Vladislava Ribnikar saznao da je Veljko Radović objavio svoju prvu zbirku priča u izdanju Književnih novina i Univerzitetske riječi.¹ Recenzija kritičarke je bila veoma povoljna, na neki način u skladu sa mojim davnim utiscima te sam pokušao da u beogradskim knjižarama pronadem **Birane muke**. Neću potrošiti mnogo reči na vreme koje sam potrošio uzalud tražeći ovo izdanje, čak i kod samog izdavača, u njegovoj novoj knjižari u Francuskoj ulici. Za knjigu sem knjižara nisu čule ni kolege pisci što me je još više intrigiralo. Najzad, nedavno, prijatelj pesnik Mijo Raičević doneo mi je iz Titograda Radovićevu prvu zbirku priča.

POGLED NA BIRANE MUKE

Ova knjiga malenog formata i na prvi pogled neatraktivnih korica, na nešto više od 170 strana nudi čitaocu čak 25 kratkih priča. Pisac ih je podelio u dva ciklusa. Prvi je lakonski nazvao **Oni**, drugi **Ja**. Podela je izvršena po tipu pripovedača koji je u pričama iskorišćen. U prvom slučaju imamo pred sobom priče u kojima sveznajući, odsutni pripovedač Radović koristi tzv. ja-formom pripovedanja.

Već od prve priče, pa i svake naredne, kroz vrlo interesantne fabule, čitalac oseća piščevu sigurnost u vodenju naracije i natprosečnu jezičku odnosno stilsku kompetenciju. Veoma brzo shvata da je pred njim pripovedač koji ima o čemu da priča i zna to da čini na optimalan način. Reč je, naime, o realističkim pričama. Neke od njih su locirane u selu, druge u gradu,² ali u oba slučaja jasno je da Radović dobro poznaje oba prostora.³ S druge strane, ove priče govore otprilike sa jednakim efektom i o deci, i o ljudima srednje dobi, i o starcima. Radović piše bez prekomernih ambicija, a kako već izabrana form aktratke priče zahteva, on se orijentiše na prikaz jedne situacije, jednog ili dva lika, jednog na određeni način, za njegove likove važnog događaja. Kroz takav **kritičan momenat**, kao presek silnica u tački, najednom se u običnom nasluti ono što presudnije pokreće ljudske sudbine, lično postaje blisko opštem, pojedinačno stiže u simboličku ravan. Radović se zatim naglo udaljava, ostavlja nas, na način klasičnih pripovedača, u praznini — da se suočimo sa konačnom tišinom oko nas. **Jasno vam je? neću da vas gnjavim sa patetikom srca...**

Sve svoje priče Radović je napisao standardnim književnim jezikom, ekavskom varijantom, čak i one koje su nesumnjivo smeštene u Crnu Goru a govore o usamljenim planinama, gorštacima. To čitaoca vaspitavanog na mimetizmu stvarnosne proze može zbuniti, u početku, ali će verujem vrlo brzo, shvatiti da je pisac ovako postupio s pravom očekujući da će i jezik doprineti univerzalnijem efektu pripovedanja. Zato je i upotreba pokrajnizama svedena na vrlo funkcionalnu meru, čime je pisac vrlo prefinjeno izbegao kvazi-etnografsko ilustriranje kojem su toliki srpski pisci poklekli.

Interesantno je da bi nas kroki prepričavanje nekih Radovićevih kratkih priča dovelo do zaključka da on ponekad prsrne u preteranu patetičnost, pred temom ili nedvosmisleno humanističkim odnosom kojim prati svoje likove.⁴ Međutim, stišana, objektivizirana naracija u prvom krugu, a često i lukava i ironičnosa u drugom demantuju takvo mišljenje. Ne treba uvek dokazati o meri Radovićevog pripovedačkog umeća i njegovoj sposobnosti da stvara odgovarajuće prosede. Vrlo su retki trenuci u kojima Radovića pažnja popušta, još redi primeri stilskih omaški — tako sam, na primer, bio u nedoumici je li pogrešio on, zamenjujući optimalan redosled pasusa u finišu priče **Nevinost manje** ili je reč o štamparskoj grešci. **Boga mi, ni sada nisam siguran o čemu je reč.**

OSVRT NA NEKE PRIČE

Dok 15 priča prvog ciklusa govori o **drugima**, i nevidljivi, sveznajući pripovedač nam priča o njihovom svetu, uspostavlja ga i na kraju napušta, u **bezičnosti**, bez znaka svog postojanja — sem priče o ljudima ne postoji ništa drugo, nikakav trag subjektivnosti — 10 priča drugog ciklusa saopštava nam tzv. **ja-pripovedač**, kao da iznosi vlastito iskustvo, doživljaj, viđenje. Radović je, međutim, kao prelaz s jednog pripovedačkog oblika na drugi, u prve dve priče drugog ciklusa uspostavio gotovo neprimetnog ja-predavača. On u **Slobodnom strahu** koji luta oko device celo vreme priče sluša blagolagoljive roditelje devičine. Devojka je, naime, prestala da komunicira s ljudima (a pisac nam, vrlo dobro pisanim dijalozima, prezentira skrivene razloge devičinog ćutanja). U **Srcu budale**, drugoj **prelaznoj** priči uvodeći u igru, kao pripovedača, sredovečnog pisca, Radović nanovo stavlja »glavnog junaka« u poziciju slušaoca primoranog da trpi »navalentnog« brbljivog suseda. Takva je situacija karakteristična za neke klasično pisane Singerove priče, recimo u kolekciji **Metuzalemova smrt**.

U narednih 8 kratkih priča pripovedač postaje aktivni sudionik. »Preoblačeći se« u razne »uloge« on je ili sredovečni otac koji ubije svraku piličarku po nagovoru kćerčice Višnje u priči **Osvetnik žutog pileta** ili je smušeni neurastenik u **Daru ljubavnicama** koji ubacivši gužvotinu hartije kroz prozorče nazigled puste barake, dolazi u sukob s ljubavnicama koji su se u njoj skrili. Ili je, opet, emigrant povratnik u patrijarhalni, gorštacki dom po kojega dolaze policajci (iz priče **Prijatelj**)...

U potrazi za nekim karakterističnijim, češće prisutnim temama u Radovićevoj prvoj pripovedačkoj zbirci, kritičar će se suočiti sa raznovrsnošću i teško svodivim bogatstvom tematičke. Izgleda, ipak, da dosta ovih kratkih priča tematizuje problem komuniciranja ljudi, nemogućnost pravog razumevanja ali i snažnu ljudsku želju da oni čuju druge i da njih čuju drugi. Isti problem muči crnogorske seljake po besplatnim selima i stanovnike modernih gradova zaključno s Beogradom. Razlozi nespোরazuma se kriju u samom jeziku, različiti mentaliteta, generacijskim barijerama, uzrokovane su karakterima ili interesima.

U **Igri utvara** mlada žena, etnolog, uzalud pokušava da od starog planinca dozna nešto o gotovo zaboravljenoj narodnoj igri. U **Klaterenju na doratu**, priči koja je svojevremeno, sećam se, nagrađena na **Politikinom** konkursu, dečak, glavni, junak, jedva-jedvice uspeva da razjasni učiteljici zašto je konj na kojem svakodnevno stiže u školu prava raga. U narednoj priči koja se bavi detinjim svetom, dečjim voljama s odraslima, pisac govori o dečaku koji ne shvata iznenadnu surovost oca prema susedovom konju. Konačno, u priči **Nevinost manje**, poslednjoj koja ima za temu probleme dece s odraslima, Radović priča o dečaku što s tugom i nezadovoljstvom posmatra nadmenog mladića koji potcenjuje snagu dečakovog ostarelog oca.

Ljudi su odvojeni jedan od drugog, imaju muke s drugima, ali su im razgovor i ljudska reč, ili samo glas potrebni. Upravo o tome govori sjajna priča **Eno čoveka** u kojoj Radović, toplo i duhovito, piše o mladom čobaninu koji visoko u planini ostavlja ovce, rizikujući da mu ih vuci pokolju, samo da bi na čas sišao do udaljenog sela i prozborio s nekim reč-dve. Blizak problem pisac podjednako uspešno tretira u pričama bilo da govori o majci koja pod stare dane uči engleski kako bi mogla da razgovara sa sinom mornarem duge plovidbe ili da nam priča o bolesniku koji bezuspešno traga za sagovornikom u bolničkom parku. Konačno, nespорazumi među ljudima, nagle promene odnosa, karakterišu i poslednju priču u **Biranim mukama**, priču **Laka mala mržnja** gde Radović efektivno priča o naizgled efemernoj sitnici koja naruši postljubavni doživljaj zajedništva ljubavnog para. (U prolazu, dok su se spuštali automobilom s Košutnjaka, neki invalid je za njima, suludo, zafrljačio štakul!)⁵

Pominjanje ove priče, dovodi do dela teksta u kojem ću govoriti o onim kratkim pričama (i pripovednim postupcima u njima) koje su nastale na osnovu izvesne neobične situacije kada karakteri likova najednom budu izobličeni skivenim crtama svojih duša. Jedan od uspešnijih tekstova u **Biranim mukama** nastaje baš na osnovu anegdotskog nespорazuma, reč je o priči **Vaša majka spava**. U njoj lekar koji ne zna da je majka mladog posetioca bolnice tog jutra preminula, saopštava ovom lažnu i utešnu vest, nameravajući da ga rutinski ohrab-

1. Vidi Vladislava Ribnikar: »Stroga umetnost kratke priče«, Književnost br. 1-2, 1991, str. 162-167.

2. Na jednom mestu V. Ribnikar kaže: »Radnja većine priča [se] zbiva na selu... Čini mi se da to nije tačno. Rekao bih da se 10 priča zbiva u selu, 8 iz prvog i 2 iz drugog ciklusa, a 11 priča u gradu. I to 4 iz prvog i 7 iz drugog ciklusa. U četiri priče zbijanja su locirane u prostoru van stalnog ljudskog boravka, ni u gradu ni u selu, na neutralnom prostoru.

3. Usput, većina priča iz prvog ciklusa Oni, sa sveznajućim pripovedačem, govori o selu, kao da je piscu bila potrebna distanca godina da progovori o prostoru svog detinjstva, pripovedački objektivno. U ciklusu Ja, sa ja-pripovedačem, većina priča je smeštena u gradu, verovatno nastala na znatno bližem životnom iskustvu, gde je angažovani, subjektivniji pripovedač bio potreban. Up. i kod Ribnikareve: »razlika između »seoskih« i »gradskih« priča u knjižici je sasvim zanemarljiva.

4. Vidi kod V. Ribnikar reči: »Birane muke su nevesela knjiga... Ipak, nema u tim pričama ni gorčine ni pesimizma. Umesto toga, postoji toplina, razumevanje i saosećanje, nešto što Radovića čini bliskim Čehovu.

5. O različiti vrednovanja čitalac se može zamisliti, kada uporedi reči V. Ribnikareve: »Cela knjiga Birane muke ima ujednačen, zavidan umetnički nivo, a najbolje priče u zbirci — kakve su »Birane muke«, »Eno čoveka«, »Cista voda iz dubine« ili »Grob u oblacima« — svedoče o pravom pripovedačkom majstorstvu. Ako je prikaz kritičarke i moj tekst nastao iz sličnih, afirmativnih pobuda i ako se stazemo u stavu prema ukupnoj vrednosti zbirke, meni se najboljim pričama u knjižici čine: »Krajevni konopca«, »Niko Grof...«, »Dar ljubavnicama«, »Laka, mala mržnja« i »Grob u oblacima«.

ri. Drugi slučaj priče čiji povremeni humorni pasaži i grotesk-
nost uspostavljene situacije ipak ne uspeavaju da nadvladaju
patetiku anegdote je u priči **Grudi sestre Miške** gde se nespo-
razum između medicinske sestre koja se presvlači u bolnici i
nehotično biva videna od **čoveka na drvetu**, čini mi se, uspelje
i ne da rešiti, sa Radovićevom odlukom da čovek na drvetu
jednostavno provodi noć bdijući nad sudbinom teško povrede-
nog sina. Verujem da je najuspeliju studiju karaktera pisac re-
alizovao u minijaturi **Niko Grof, gospodar od peska**, kontrasti-
rajući karaktere bogatog skorojevića Nika vlasnika peskane i
prevoznika koji je kao najamnik došao kamionom po pesak.
Samo u jednom slučaju, anegdotska situacija je iskorištena u
drugom ciklusu, tzv. ja—pripovedača, u **Danu za popravke**,
gde lekar po pozivu stiže u jedan stan, dok stanarka veruje da
je on tv mehaničar kojeg dugo očekuje.

Veljko Radović zna vrednost detalja i često uspeva da čitavu
situaciju iz priče »obasja drugim svetlom«, imenujući ne-
kakav prisutni predmet, označivši situ aktivnost junaka ili
kakav neznatan, na prvi pogled, događaj. Pisac **Biranih muka**
koristi simboličku snagu predmeta, od slučaja do slučaja, od
toga na stvaran manir, a u najbolje realizovanim pričama tak-
vom simbolizacijom postiže univerzalizaciju značenja. Mislim
pri tome na značaj simbola konopca u priči **Krajevi konopca**
što govori o starcu koji čamcem prevozi starog magarca na
pusto ostrvo gde dotrajavaju izraubovane ušonje. Ili na složen
simbolički splet iz priče **Grob u oblacima** koji govori o »sahra-
ni« i običajima s njom u vezi, sahrani čoveka koji je preminuo
u SAD, a brat, crnogorski gorštak, po prijemu pisma koje ga o
tome obaveštava, priprema ukop fotografije, jedinog bratov-
ljevog traga u zavičaju. Prepatetični simbol labuda biće upot-
rebljen u **Cistoj vodi iz dubine** gde se pripoveda o grupi radni-

ka naftaša i labudovima koji su po mraku sletali u naftno jeze-
ro.

PRED SAM KRAJ

Ovom poznom, verujem ne i prekasnom osvrtu, pomenuo
sam skoro sve Radovićeve priče, njihove zaplete i manje
više tipološki odredio žanr ili vrednost. Pa ipak, budite uvere-
ni, da se time ne iscrpljuje ni deo zanimljivosti **Biranih muka**,
o čemu se možete informisati i u pominjanom tekstu Vladislave
Ribnikara, na svaki način uzornom. Još bolje je da nekako
nabavite ovu pripovedačku zbirku, jednu od najboljih kolekcija
priča u poslednjoj deceniji na srpskoj književnoj sceni.

Istakao bih, pred sam kraj, Radovićevu veštinu da piše ži-
ve i prirodne dijaloge u kojima izuzetno retko čitalac sluti tzv.
knjiškost. I Radovićev humor te sposobnost da se ispod površ-
ne realistički ispričanih sadržaja »skrrije« simbolički okvir, na-
sluti tragični mutni tok koji junake ove proze (**i nas sve, i nas
sve, kako da ne?!**) vuče, nosi u smeru kojim hoće. Istakao bih,
ne i na poslednjem mestu, kao u XIX—vekovima kritikama,
pomalo arhaičnu, konzervativnu toplinu kojom pisac prati
svoje likove, pomalo naivno razumevanje kojim sledi sudbine
na papiru. Ima u tome nekakvog zaboravljenog smisla.⁷

A na kraju

A na kraju još toliko da **Birane muke** Veljka Radovića zaslu-
žuju punu pažnju čitalaca i kritičara. I antologičara, ta-
kode. Nadam se, i tu vidim nekakvu svoju malu ulogu, da će
mi bar neko (dvoje, trojica?) poverovati na reč i pokušati da
dode do ove knjige.

○○○

SEZONA JE POČELA

O novijim pesničkim knjigama Zorana Mandića

Saša Radojčić

Stvaralački procesi u srpskoj poeziji odvijaju
li su se tokom osamdesetih godina u od-
sustvu povlašćenih oblikovanih modela.
Metodičko raznoglasje je sa svoje strane po-
moglo istovremeno izražavanju različitih i
međusobno često neusklađenih iskustvenih
sklopova — a ova pluralnost u formalnom i
sadržajnom smislu dodatno se razbokorila
delovanjem generacijskih razlika. Recepcija
individualnog pesničkog projekta postala je
danas teža nego ikad, jer je izostajanje do-
minantnog poetičkog ključa uslovljelo, na strani kri-
tike, pravu konfuziju i sve opasnije relativizo-
vanje vrednosnih merila. Opet, možda će nas
to razlivanje »glavnog toka« u bezbroj stvara-
lačkih rukavaca, naterati da čitamo poeziju sa-
mu, bez ambicija da je zatvaramo u sheme
»pouzdanih čitanja«. Možda će pažnja profesio-
nalne publike (a savremena poezija prečesto i
nema druge) da se okrene onim pesničkim
projektima koji su, budući da koriste postupke
raznorodnog estetičkog porekla, dosad stajali
u drugom planu kritičara programa i pesniš-
tva širokog zamaha. Električna priroda tih
projekata najednom se ukazuje kao poštova-
nja dostojna vrлина i olakšava da se čitanje pta-
vi u prisniji odnos sa »svojim« tekstom.

Poezija Zorana Mandića pripada upravo
redu takvih, iznutra »nečistih« i nedisciplino-
vanih, strategija. Obimnost pesnikove proiz-
vodnje takode predstavlja izvesnu vrednosnu
informaciju, utoliko pre što nastupa u hendi-
kepiranim recepcijskim preduslovima, pod
čim podrazumevamo učinke »književnog živo-
ta«. **Citaonica** (Osijek, 1989), **Nišan** (Novi Sad,
1990), **Kraj sezone** (Sombor, 1991) i **Bizarna ma-
tematika** (Vršac, 1991) — naslovi su koji Mandića
potvrđuju kao zanimljivog savremenog pes-
nika.

I pored sve njihove unutrašnje raznolikosti,
u Mandićevim novijim pesničkim knjigama
ima postojani postupak i motiva. U njima je
primetna težnja da se, uopšteno kazano, ne iz-
neveri život — da poezija ne postane još jedna
od govornih maski, iza kojih se jedva još mogu
nazreti odsjaji realnog iskustva, ali da isto ta-
ko ne bude puka aplikacija na drečavoj odori
»sveta«. Pesnik ne investira u nekontrolisane
izlive energije subjektivnosti, koja bi tokove

svojih doživljaja liferovala kao nesvodive ist-
ne. Mandićeva poezija nije okrenuta takvim
provalama egzistencije nego, tome nasuprot,
izvesnim **opštim mestima**, uporišnim tačkama
zajedničkog komunikativnog sistema, koji sa-
da u pesmi treba da bude reformulisan. Zato
će se glavni sadržajski momenti Mandićevih
zbirki uvek ticati upitnosti koja je izrasla u op-
šti, civilizacijski problem, ali će se tu ujedno
odvijati i propitkivanje samih pitanja, vodiče
se dijalog o utemeljenosti, dijalog između pes-
ničkih intencija i zatečenih diskurzivnih i ko-
lokvijalnih šablona. Protiv promašene racio-
nalnosti tih lažnih slika, pesničke služi orudi-
ma svoje pomalo iščašene, distancirane racio-
nalnosti, čiji je prvi interes da optičaje simbo-
le i ideje-vodilje konsekventno dovede do ap-
surda. Ton naknadnog izveštaja u ovim pes-
mama se očas preobražava u razorne ironijske
udare, a tradicijski fosili se, dosledno moder-
nistički, mrve u žrvnju jezičkih obrata. Osim
ovog negativnog toka, Mandićeva poezija ne
beži ni od pokušaja da se, uz ustuknuća koja
naglašavaju da je sigurnost samo iluzija, pri-
kažu neki od mogućih odgovora na inicijalna
pitanja. U meri u kojoj ostaje veran svom iro-
nijsko-racionalističkom metodu, Mandić biva
prisiljen da odstupa od svojih odgovora, da ih i
same odgurne kao misaone produkte preveli-
kih pretenzija. Skidati maske drugima ne re-
tko znači demaskirati sebe samog — to je onaj
smisao u kome se za literaturu može reći da je
»iskrena«. Mandićeve **duge pesme**, sačinjene
često od desetak i više fragmenata različite du-
žine, najbolje demonstriraju to samopropitki-
vanje i samoporicanje jednom postavljenih is-
kaza; misao se u njima zaista razvija, a ne sa-
mo odvija. Ovo prepora puno duhovno kretanje
možemo pratiti u svim pesnikovim novijim
knjigama, koje se koncentrično obrću oko pre-
poznatljivih tema — ili teme, koju ćemo najlak-
še opisati kao situiranje sebe samog u okruže-
nju teksta i sveta. Poetika je tu ujedno terapeu-
tika, a otvorenost govora koji, sebi uprkos,
uvek iznova mora da izade na poprište boja s
opštim mestima, a da pritom sam što manje
postane opštim mestom, njegova je najveća
vrednost.

II
Subjekt **Čitaonice** je tipičan lik: čovek piase,
Stanovnik prezasićenog sveta koji je ugro-
zio sopstvene temelje. Problematičnost položa-
ja tog subjekta prelama se u dvema najbitni-
jim tačkama. Sa jedne strane, to je opreka iz-
među programirane ekskluzivnosti literarnog
prostora i nezadrživih provala svagdašnjeg ži-
vota u taj prostor — a sa druge potreba da se,
sada na sasvim drugoj ravni, prevladaju unu-
trašnje granice tog života: granice koje odeljuju
zbilju čoveka koji misli i piše u zbilju čoveka
koji spava, doručkuje, ruča i večera i čini toli-
ko toga, koji živi. Tajna duha se nasleđuje u
svakodnevnom, Mandić tu opetuje drevni od-
govor, ali ga ispostavlja zaogrnutog metafo-
rom civilizacije — knjigom, čitaonicom. Opas-
nost po taj temeljni simbolički univerzum ugro-
žava i opstanak subjekta koji »samo« živi.
Opreka života i mišljenja, hrane za duh i jela
za telo, moguća je samo kao civilizacijska teko-
vina. Racionalni dobitak je istovremeno gubi-
tak životne energije, to znamo od prvih pokre-
ta prosvetlosti i reakcija na njih, koji obele-
žavaju istoriju Zapada. Dijalektika prosvete-
nosti izložena na ravni svakodnevne ispraz-
nosti, opšte mesto zapadne duhovnosti ukvire-
no individualnom celinom života, to je pod-
loga Mandićeve **Čitaonice**. Sličnom misaonom
sklopu pripadaju i drugi motivi ove zbirke:
razlika između govora o stvarima i stvari sa-
mih, kao dveju raznorodnih sfera realnosti;
aporijska značenja i označavanja; telesne tegobe
kao čvorište i mesto rasplitanja mučnine koju
potencira tekst... Ali ne okončava se sve u
ovoj knjizi u sledenom svetu racija iz koga je
proglašena nada.

»Nešto će se desiti«, zna pesnik i tu izves-
nost ne razblažava dodatnim objašnjenjima
koja bi razvila karakter tog »nečeg«. Nešto leb-
di u praznom prostoru kao nagoveštaj i predo-
sećanje, ali se ne probija do jasne vizije: da li je
to dobrota ili bol. Oblikujući **Čitaonicu**, Man-
dić je pokušao da prikaže položaj odsutnosti,
nepotpunosti, koja bi da se ispuni, ali još nema
čime. Neizdrživ je pritisak sveta u kome je »sve
isto« — pritisak banalnog, do besmisla iscrpe-
nog okvira života. Ali boljeg sveta nema. Ne lu-